

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 4 oktober 2017

Mål nr

B 1981-16

PARTER

Klagande

SHR

Ombud och offentlig försvarare: Advokat PG

Motpart

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Grovt bokföringsbrott m.m.

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges dom 2016-03-23 i mål B 2937-15

DOMSLUT

Med ändring av hovrättens dom frikänner Högsta domstolen SHR.

Högsta domstolen upphäver beslutet om avgift till brottsofferfonden.

Högsta domstolen befriar SHR från skyldigheten att till staten betala tillbaka kostnader för försvaret i hovrätten.

PG ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av SHR i Högsta domstolen med 40 260 kr. Av beloppet avser 32 208 kr arbete och 8 052 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

SHR har yrkat att Högsta domstolen, med ändring av hovrättens dom, ska ogilla åtalet. Han har vidare yrkat att Högsta domstolen under alla förhållanden ska lindra påföljden.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens dom ändras.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. N.M.A. Trading AB bedrev vid den i målet aktuella tiden – åren 2010 och 2011 – partihandel med konfektyr och dryck. Bolaget startades av MN år 1997, men ägdes sedan år 2003 av honom och SHR med hälften vardera. MN var ensam styrelseledamot, medan SHR var styrelsesuppleant. Båda hade egen firmateckningsrätt och deltog i bolagets dagliga verksamhet med lika lön.

2. Arbetet i bolaget fördelades på så sätt att MN utförde de ekonomiska och administrativa sysslorna medan SHR huvudsakligen arbetade med att leverera varor till bolagets kunder. Det fanns två anställda i bolaget.
3. Bolaget redovisade för räkenskapsåret 2010 en nettoomsättning om drygt 27 miljoner kr och en vinst på 191 906 kr. Motsvarande belopp för räkenskapsåret 2011 var drygt 30 miljoner kr respektive 24 573 kr.
4. I april 2011 inledde Skatteverket en revision i bolaget. Vid revisionen uppdagades brister i bokföringen. Detta ledde till att MN och SHR åtalades för bl.a. grovt bokföringsbrott. Enligt åtalet har MN och SHR åsidosatt bolagets bokföringsskyldighet genom att underlåta att bokföra inköpsfakturor till ett sammanlagt belopp om drygt 3,4 miljoner kr inklusive mervärdesskatt för räkenskapsåret 2010 och 340 000 kr inklusive mervärdesskatt för delar av räkenskapsåret 2011 (januari–april).
5. I åtalet har påståtts att SHR i egenskap av faktisk företrädare har varit ansvarig för fullgörandet av bolagets bokföringsskyldighet. Åklagaren har yrkat att SHR för sin underlåtenhet att fullgöra den skyldigheten när det gäller räkenskapsåret 2010 ska dömas för i första hand grovt bokföringsbrott och i andra hand för försvårande av skattekontroll, grovt brott, och när det gäller räkenskapsåret 2011 för försvårande av skattekontroll, grovt brott.
6. Tingsrätten ansåg att åklagaren inte hade styrkt att SHR hade varit faktisk företrädare för bolaget och ogillade åtalet. Hovrätten har däremot dömt SHR, liksom MN, i enlighet med åtalet. Påföljden har bestämts till villkorlig dom i förening med samhällstjänst 160 timmar.
7. SHR har i Högsta domstolen gjort gällande att han inte är straffrättsligt ansvarig för bristerna i bokföringen, eftersom han inte har företrätt bolaget och inte heller på någon annan grund är personligt ansvarig för bokföringen.

Frågan i Högsta domstolen

8. Den huvudsakliga frågan i målet är om SHR ingick i den krets av personer som kan hållas straffrättsligt ansvariga för att bokföringen i bolaget har åsidosatts.

Bokföringsbrott och försvärande av skattekontroll

9. Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldighet enligt bokföringslagen (1999:1078) genom att underlåta att bokföra affärshändelser eller bevara räkenskapsinformation eller genom att lämna oriktiga uppgifter i bokföringen eller på annat sätt, döms för bokföringsbrott till fängelse i högst två år, om rörelsens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning till följd härav inte i huvudsak kan bedömas med ledning av bokföringen. Om brottet är grovt döms för grovt bokföringsbrott till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. (Se 11 kap. 5 § första och andra styckena brottsbalken.)

10. Enligt 10 § första stycket skattebrottslagen (1971:69) ska den som uppsåtligen eller av grov oaktsamhet åsidosätter bl.a. bokföringsskyldighet och därigenom ger upphov till fara för att myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift allvarligt försvåras, dömas för försvärande av skattekontroll till böter eller fängelse i högst två år. Om brottet är grovt döms till fängelse i lägst sex månader och högst fyra år.

Garantansvaret för bokföring

11. Eftersom bokföringsskyldighet kan åsidosättas genom underlåtenhet aktualiseras frågan om vem som i en juridisk person bär garantansvaret för bokföringen. I ett aktiebolag är det styrelsen som bär det ansvaret. Styrelsen ska se till att bolagets organisation är utformad så att bokföringen, medelsförvaltningen och bolagets ekonomiska förhållanden i övrigt kontrolleras på ett betryggande sätt. Om vissa av styrelsens uppgifter har delegerats till en

eller flera av styrelsens ledamöter eller till andra, ska styrelsen handla med omsorg och fortlöpande kontrollera om delegationen kan upprätthållas. (Se 8 kap. 4 § aktiebolagslagen, 2005:551.) Om bolaget har en verkställande direktör är det han eller hon som ska vidta de åtgärder som är nödvändiga för att bolagets bokföring ska fullgöras i överensstämmelse med lag och för att medelsförvaltningen ska skötas på ett betryggande sätt (8 kap. 29 §).

12. Av detta följer att styrelseledamöter och i förekommande fall den verkställande direktören kan ådra sig ansvar för bokföringsbrott och försvårande av skattekontroll genom att brista i instruktion och övervakning eller med andra ord genom underlåtenhet att utöva tillsyn och kontroll. För att straffrättsligt ansvar ska kunna komma i fråga krävs emellertid att styrelseledamoten eller den verkställande direktören i det enskilda fallet kan tillskrivas sådant uppsåt eller sådan oaktsamhet som förutsätts i straffbestämmelserna.

13. Vid bedömningen av om en styrelseledamot är straffrättsligt ansvarig för underlåtenhet att agera är det av betydelse vad styrelsen inom sig har avtalat angående arbetsfördelningen. Finns det en verkställande direktör är det dennes sak att vidta de åtgärder som är nödvändiga för att bolagets bokföring ska fullgöras i överensstämmelse med lag. Styrelsen är visserligen skyldig att fortlöpande kontrollera att arbetsfördelningen i bolaget fungerar. En styrelseledamot har emellertid då normalt rätt att utgå från att de uppgifter som han eller hon får om hur bokföringen sköts är riktiga. Endast om styrelseledamoten har skäl att misstänka att dessa uppgifter är vilseledande, eller om han eller hon faktiskt har ett särskilt uppdrag att utöva tillsyn över bokföringen, finns det en straffrättslig skyldighet att reagera och undersöka förhållandena med risk för att annars bli ansvarig för underlåtenhet att agera (se t.ex. NJA 1936 s. 78 och NJA 2003 s. 550).

Faktisk företrädare

14. Det civil- och straffrättsliga ansvar som en juridisk persons formella företrädare har gäller även s.k. faktiska företrädare (se t.ex. prop. 2000/01:150 s. 71). Härmed avses en person som på grund av sin maktposition i realiteten utövar ett bestämmande inflytande i bolaget (se t.ex. NJA 1976 B 29, NJA 1979 s. 555 och NJA 1993 s. 740).

15. Det finns ingen lagfäst definition av begreppet faktisk företrädare. I 3 § lagen (2014:836) om näringsförbud har det uttryckts så att bestämmelserna i lagen ska tillämpas även på ”dem som faktiskt har utövat ledningen av en näringsverksamhet som en juridisk person har bedrivit”. I förarbetena anges att med detta avses de personer som i realiteten har utövat bestämmanderätten i företaget, oavsett deras formella roll. Det avgörande är om han eller hon har varit den som de facto har fattat beslut i sådana frågor som för aktiebolagens del ankommer på styrelsen eller den verkställande direktören. Det är inte nödvändigt att personen i fråga ensamt utövat ledningen, utan inflytandet över bolaget kan utövas av flera gemensamt. (Se prop. 2013/14:215 s. 89.)

16. Begreppet faktisk företrädare bör ges samma innebörd i detta sammanhang. Det innebär att det avgörande är om den aktuella personen faktiskt utövar ett bestämmande inflytande över verksamheten. Det är alltså inte tillräckligt att han eller hon – på grund av aktieäggande eller annat förhållande – har möjlighet att utöva inflytande i den juridiska personen. Det är inte heller tillräckligt att han eller hon – på grund av firmateckningsrätt eller fullmakt – har behörighet att binda den juridiska personen mot utomstående. Det hindrar givetvis inte att omständigheter av nu angivet slag i ett enskilt fall kan utgöra indikationer på att personen faktiskt utövar ett bestämmande inflytande.

Bedömningen i detta fall

17. Det är klarlagt att inköpsfakturor till ett sammantaget belopp om drygt 3,4 miljoner kr för verksamhetsåret 2010 respektive 340 000 kr för verksamhetsåret 2011 inte har bokförts. Underlåtenheten innebär att bokförings-skyldigheten har åsidosatts och att rörelsens förlopp och ekonomiska resultat för räkenskapsåret 2010 inte i huvudsak har kunnat bedömas med ledning av bokföringen. För räkenskapsåret 2011 har åsidosättandet gett upphov till fara för att myndighets kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift allvarligt försvårats. Det finns alltså i objektiv mening förutsättning för straffrättsligt ansvar för de åtalade gärningarna.

18. MN har varit ensam styrelseledamot. Det har funnits en klar arbetsfördelning i bolaget. MN har ombesörjt bokföringen, hanterat bolagets penningmedel, disponerat bolagets konton och även i övrigt stått för det administrativa och ekonomiska arbetet.

19. SHR har inte varit styrelseledamot. Han har visserligen varit styrelsesuppleant men han har, såvitt framkommit, aldrig trätt in i funktionen som styrelseledamot. Han har därför inte haft något formellt ansvar i bolaget. Frågan är då om han har varit en faktisk företrädare. Han har i och för sig såsom hälftenägare haft ett betydande ekonomiskt intresse i bolaget. Dessutom har han deltagit i bolagets dagliga verksamhet genom att leverera varor till kunderna och han har uppburit samma lön som MN. Han har vidare varit utsedd till firmatecknare i bolaget. Inget av dessa förhållanden medför dock – i sig eller sammantaget – att han har varit att anse som faktisk företrädare. Det har inte heller åberopats några uppgifter eller anförts några omständigheter som ger stöd för att han har deltagit i de beslut som ankommer på styrelsen eller att han på annat sätt har utövat ett bestämmande inflytande i bolaget. Det

är därför inte visat att han har varit faktisk företrädare i bolaget. Åtalet ska alltså i dess helhet ogillas.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ann-Christine Lindeblad,
Kerstin Calissendorff, Sten Andersson, Stefan Johansson (referent) och
Mari Heidenborg
Föredragande justitiesekreterare: Katarina Sergi